

Δημήτρης Χατζής,
«Η τελευταία αρκούδα του Πίνδου»:
η ουτοπία της επιστροφής

επιμέλεια: Βενετία Αποστολίδου

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΤΖΗΣ

Η τελευταία αρκούδα του Πίνδου

Στο παρακάτω απόσπασμα από το μυθιστόρημα Το Διπλό Βιβλίο του Δημήτρη Χατζή (1976), ο Ηπειρώτης Δημήτριος Σκουρογιάννης επιστρέφει στο χωριό του, τερματίζοντας τον εικοσάχρονο ξενιτεμό του στη Γερμανία. Ο Σκουρογιάννης, αν και έχει πραγματοποιήσει το όνειρο της επιστροφής του και βρίσκεται πια ανάμεσα στους συγχωριανούς του, αντιμετωπίζει πρωτόγνωρα συναισθήματα εσωτερικής μοναξιάς και ψυχικής αποξένωσης.

Ο Σκουρογιάννης μας χαιρέτισε, μας αποχαιρέτισε προχτές. Γύρισε στην πατρίδα.

Κάπου-κάπου μέσα στη δική μου την ιστορία έχω πει και γι' αυτόν δυο λόγια, ποιος είταν. Από τους παλιούς μετανάστες, εκείνους της πρώτης μεγάλης φουρνιάς, έμεινε είκοσι χρόνια εδώ. Με το συμβόλαιο κ' έκοβε σύρματα – συρματόσχοινα στην ΑΕΓΚ. Ένας σιδερένιος μπάγκος με το μαχαίρι, στέκεται μπροστά –δε χρειάζονται μπράτσα, τέχνη, μυαλό, τίποτα δε χρειάζεται, να κόβεις μονάχα. Ώρες οχτώμισι κάθε μέρα, μισή ώρα διάλειμμα για το μεσημέρι –και σου τα μετρούν με τη νόρμα. –«Να τα βάλεις συνέχεια, φτάνουν πάνω από σαράντα φορές Στουτγκάρτη-Ντομπρίνοβο τα σύρματα που 'κοψα» – είπε μια μέρα στο ελληνικό καφενείο.

Άλλο τίποτα δεν έκανε, δε χρειάστηκε να κάνει, δεν είχε να κάνει και δε μπορούσε να κάνει. Κοιμήθηκε χρόνια μαζί με τους άλλους σε κείνα τα κοινόβια, τα «χάιμ» που λένε, κοιμήθηκε κάποιον καιρό και στο δωμάτιο το δικό μου, ξαναγύρισε στα «χάιμ», ξαναπήρε κάποτε κάποιο δωμάτιο με κάποιους άλλους –που θα πει πως κατοικιό δικό του δεν είχε– κάπως έτσι σα να 'ταν περαστικός. Είκοσι χρόνια περαστικός. Έφαγε το μεσημέρι στις καντίνες με το κουπόνι, το βράδυ το πακετάκι του με τα τέσσερα ψωμάκια, εκατό γραμμάρια το σαλαμικό, το βούτυρο πάντα στα δυο –για δυο μέρες. Πάλι δηλαδή σαν περαστικός, ταξιδιώτης, σαν στρατιώτης. Καμιά φορά Σαββατόβραδο, με το καλό το κοστούμι του, ερχόταν μαζί μου –να βρούμε καμιά Γερμανίδα. Και να τις βρεις –άσε που δε γίνεται πάντοτε– την Κυριακή την έχεις πάλι τη μοναξιά σου –και να 'σαι βέβαια απ' το Ντομπρίνοβο τα συλλογιέσαι και τα λεφτά που ξοδεύτηγαν –και τα λυπάσαι διπλά να τύχει να πάνε χαμένα –εκείνη η ξανθή– στο τέλος δεν έγινε τίποτα –αυτός ήτανε τότε στο «χάιμ» –αυτή δωμάτιο δικό της δεν είχε– είπε «σιάντε», κρίμα δηλαδή το καημένο –καλό κορίτσι φαινόταν– μα τα λεφτά τα λυπάσαι –δεν είμαστε μεις για τα τέτοια– μπαρ και κεράσματα, τσιγάρα ακριβότερα. Και το ελληνικό καφενείο, να πας και κει κάθε βράδυ, τα θέλει κι αυτό τα δύο-τρία μαριουλίια του –ο Σκουρογιάννης δε τα 'δινε εύκολα. Τα περισσότερα βράδια ξεροστάλιαζε μαζί με τους άλλους στο σταθμό των σιδηροδρόμων –να πεις δυο λόγια με τους Ρωμιούς– δεν είναι δα και της προκοπής –όλο τα ίδια– βαριέσαι –όσο που νιώθεις την κούραση, σα ν' ανεβαίνει, σε πιάνει απ' τα πόδια, έχεις και να ξυπνήσεις πρωί, να 'σαι στην ώρα σου στην ΑΕΓΚ, να χτυπήσεις την καρτέλα σου σε κείνο το μηχανάκι –«Άντε, γεια σας από μένα, τα ξαναλέμε και αύριο...».

Έτσι. Είκοσι χρόνια. Εφτά χιλιάδες τρακόσιες μέρες –κάπου χίλια κοψίματα κάθε μέρα– δυο κοψίματα στο λεφτό –είναι η νόρμα– εγώ του τα 'κανα αυτά τα μετρήματα. Εφτά χιλιάδες τρακόσια τα βράδια, τα τέτοια βράδια –αυτά τα μέτρησε μόνος του– το κάθε βράδυ με τον καημό του.

Η Γερμανία, η Στουτγκάρτη, κτίρια μεγάλα, δρόμοι φωτισμένοι, κέντρα, θεάματα –όλα του μείνανε ξένα, πεντάξένα, μακριά απ' αυτόν, αδιάφορα, ανύπαρτα– μια μάντρα κλεισμένη γύρω του. Ψηλή, κλειστή γύρω-γύρω, με κάποιες μικρές, χαμηλές πορτοπούλες –ανοίγει η μία κάθε πρωί– βγάζει στην ΑΕΓΚ –ανοίγει η άλλη το μεσημέρι– στην καντίνα βγάζει μονάχα –το βράδυ ανοίγει η τρίτη– φαίνεται να 'ναι μεγάλη, πλατύτερη –πουθενά δε βγάζει κι αυτή, στο σταθμό μονάχα, στο ελληνικό καφενείο, στο «χάιμ»– και ξανακλείνουνε πίσω του κάθε φορά που περνάει.

Αυτή 'ταν η Γερμανία του Σκουρογιάννη.

Πήρε, λοιπόν, τη μικρή του τη σύνταξη για τα είκοσι χρόνια του, είχε βέβαια και κάτι λεφτά μαζεμένα με την τόση τη στέρηση και ξεκίνησε αμέσως για την Ελλάδα –πίσω για το Ντομπρίνοβο– Ηλιοχώριον, επαρχία Δωδώνης. Μέσα για μέσα στην καρδιά του Πίνδου. Δημήτριος Σκουρογιάννης –ι Μητρους που λέγαμε– ο επιστήθιος φίλος μου και φίλος πολύ και του συγγραφέα μας. Στα σαράντα πέντε του πια μα γερός ακόμα σα βούβαλος, στρογγυλοπρόσωπος, αγριομάλλης, μεγαλόκορμος και στραβοπόδαρος, όπως είναι όλοι τους από κείνα τα μέρη, από κείνα τα βουνά τα μεγάλα.

Και γύρισε ο Σκουρογιάννης εκεί. Έτσι που το 'χε τάξει στον εαυτό του. Αυτό το Ντομπρίνοβο ήταν το στήριγμα της καρδιάς του στα χρόνια της ξενιτιάς, ήταν το τέρμα του μακρινού ταξιδιού του –κ' η ανταμοιβή του μαζί. Τα μεγάλα βουνά της πατρίδας ερχόταν και ξαναρχόταν στην ερημιά του ξένου του τόπου, σκεπάζοντας με την αχλύ τη γαλάζια τους την καταχνιά της βορινής πολιτείας. Και το βράδυ πάλι, καθώς έκλεινε αποσταμένος τα μάτια του, το ξερό, μονότονο όλη μέρα κροτάλισμα των σιδερικών που βούιζε ακόμα στ' αυτιά του σκεπαζότανε σιγά-σιγά από κείνο το γνώριμο, το βαθύ τους ανάσασμα των χιλιάδων και χιλιάδων πεύκων κ' ελάτων στον Πίνδο –εκεί, σε κείνον τον τόπο, που 'ταν ο τόπος του, όσο δεν ήτανε κανενός– και αποκοιμότανε μέσα σ' αυτό.

Κρυφά, να μη φανερώνεται στους άλλους και τον αποπαίρνουνε με τις σαχλαμάρες και τα πειράγματα του ελληνικού καφενείου, αυτόν το γυρισμό δούλευε μέσα του –και τον χαιρόταν που θα τον είχε. Να τελειώσει καμιά φορά με τις νόρμες, τα ακόρντ, τα όρντνουνγκι, τα συρματόσκονια και να τελειώσει και με την άσφαλτο, το τσιμέντο και τ' αλουμίνιο, να φτάσει κάποτε κει:

–Κόβι, Μητρου μ', κόβε να γυρίσουμε καμιά φορά...

Και καμιά φορά ξεχνιόταν ωστόσο, ξεσπούσε μπροστά στους άλλους:

–«Εμείς από του Ντομπρίνοβου»

–«Εμείς εκεί στο Ντομπρίνοβον... Ιδέαν δεν έχετε εσείς...»

–Παράτα μας, ρε Σκουρογιάννη, μ' αυτό το Ντομπρίνοβο, του ρίχνονταν όλοι.

Τότες έσκυβε το κεφάλι, φούσκωνε τα μάγουλά του, μετάνιωνε που του ζέφυγε και το ξανάπε, σώπαινε κι ορριζότανε μέσα του να φυλάγεται, να το φυλάει για τον εαυτό του, θησαυρό του, καημό του.

Αύγουστος ήταν. Από τη Θεσσαλονίκη που κατέβηκε με το τρένο – τίποτα δε στάθηκε να δει– γραμμή λεωφορείο και στην Κοζάνη, γραμμή κι από κει για την Κόνιτσα. Εκεί το νοίκιασε το μικρό ημιφορτηγό για τις έξι βαλίτσες του, κάτι δέματα, κάτι πακέτα, άλλα μικρότερα –τα καζάντια του στη Γερμανία. Σε τρεις-τέσσερες ώρες σταματήσανε στο μικρό μπακάλικο –ήταν από τότε, πριν φύγει. Τώρα με το δρόμο που φιαζανε, το μεγαλώσανε και σταματούν εκεί τα λεωφορεία. Κατέβασε τα πράματα, πλήρωσε τον άνθρωπο, έφυγε το φορτηγάκι, αυτός στάθηκε μια στιγμή και κοιτάζε γύρω του. Αριστερά του το βουνό της Λάιστας, κάτω η βαθιά ποταμιά πού πάει με τ' άλλα νερά να βρει τον Αώο. Το χειμώνα που βουίζει, η πλατιά της χαλιαριά λαμποκοπάει τώρα μέσα στον ήλιο. Πέρα, μπροστά του, ο Γυφτόκαμπος. Αντίκρου του εκείνη η πλαγιά με τα πεύκα, τα ελάτια να κατρακυλούν αραδιαστά, πυκνά, στητά, φουντωτά. Ξοπίσω της, πέρα, τα βουνά τα μεγάλα – όπως τα 'ξερε. Ο τόπος του.

Είκοσι χρόνια τα 'στειλε ταχτικά κάθε μήνα στους γονιούς του τα ογδόντα του μάγια και να 'ρθει δεν θέλησε. Δεν ήτανε μόνο για τα λεφτά, την οικονομία, και δεν ήταν ύστερα μονάχα για τη δικτατορία, τις φασαρίες. Χωρίς να το ξέρει, χωρίς να μπορεί να σκεφτεί τέτοια πράματα, ήταν κι αυτός από τους ανθρώπους εκείνους που δεν το λιανίζουνε τ' όνειρό τους, το θέλουν ακέριο, σωστό, μια και καλή, το φιαχνούνε μέσα τους, το στήνουνε, το δουλεύουν και ξέρουν, μπορούνε να την καρτερούνε την ώρα του.

Το χωριό αρχίζει λίγο πιο κάτω απ' το δρόμο, κατηφορίζοντας από τούτη τη μεριά της βαθιάς κοιλάδας. Τίποτα δε φαίνεται από το δρόμο. Μεγάλες καρυδιές τα κρύβουν, τα σκεπάζουν ολότελα τα πέτρινα σπίτια του ως κάτω στην εκκλησία με τον πελώριο πλάτανο μπρος της. Το μεσημέρι κρατούσε ακόμα, ψυχή δεν ήταν στο δρόμο. Τράβηξε τα πράματά του στην άκρη, κάθισε στον ίσιο πάνω σ' ένα κασόνι κι άκουγε τα τζιτζικια. Σήκωσε μια στιγμή το κεφάλι κατά το δέντρο, χαμογέλασε –τον καλωσορίζανε.

Εκεί τον βρήκαν αργότερα, τον γνωρίσανε, τον βοηθήσαν να κατεβήσουν τα πράματα, μπήκε στο πατριό του, ήρθαν όλοι, τον καλωσορίσανε, τον δεχτήσανε μετά χαράς, μείνανε ως το βράδυ μαζί του.

Είχε φτάσει.

Από τότε που γίνηκε ο κόσμος οι Ντομπρινοβίτες ξενιτεύονται. Στο χωριό τους γυρίζουν άμα γεράσουν. Ποτές τους δεν ήτανε ξυλοκόποι στα δάση που 'χουνε γύρω τους, αγωγιάτες στα βουνά τους, τσομπαναράιοι, μαστόροι, χρυσινοί, καλαντζήδες. Ένα παρακιάδι της Εγνατίας περνούσε από κει. Το παίρνανε και τραβούσαν –όπου τους βγάλει. Ξενιτεύοντανε για να καζαντίσουν. Στα Γιάννινα, τη Θεσσαλονίκη, –τον παλιό καιρό πηγαίνανε στα μέρη της Μαύρης Θάλασσας, κάτω χαμηλά στη Μεσημβρία, τον Πύργο, την παλιά Ανατολική Ρωμυλία –δικά τους ήτανε κάποτε κείνα τα μέρη. Ο συγγραφέας μας λέει πως είναι άνθρωποι σε τούτο τον κόσμο που το 'χουν στο αίμα τους να

προκόβουν. Δεν πέφτουν έξω με τις δουλειές, τα λεφτά. Οι Ντομπρινοβίτες είναι απ' αυτούς: γερή καρδιά, γερό κορμί, σίγουρο μάτι.

Δίπατα πέτρινα σπίτια, εικλησίες μεγάλες με πλατώματα πλακόστρωτα μπροστά τους, σχολειό δικό τους, που φιαζάναε μόνοι τους, τα στενορούμια του χωριού τους όλα καλντερίμι με δουλεμένη την πέτρα –τη μαρτυρούνε την προκοπή που ιάναν στα ξένα και που την φέραν και δω.

Ξενιτεμένοι και τώρα, πάνε και τώρα το καλοκαίρι, με τα γιωταχί τους, τα τρανζίστορ, τις ηλεκτρικές τους κουζίνες, με τις νικέλινες πολυθρόνες που κουβαλούνε μαζί τους για τις αυλές τους. Εργάτης στη Γερμανία από το Ντομπρινοβο δεν πήγε κανέννας –αυτός ο Σκουρογιάννης μονάχα.

Κόσμος ήτανε και τώρα στο χωριό του, πολύς, Αύγουστο μήνα που γύρισε. Και χάρηκε βέβαια που τους βρήκε τόσους εκεί. Άλλοι τον ξέραν, τους ήξερε, μ' άλλους βρεθήκανε να 'χουν συγγένειες, παλιές γνωριμίες. Το βράδυ ανεβαίνουνε και μαζεύονται στο μπακαλικάκι του δρόμου, κατεβαίνουνε στην εκκλησιά με το μεγάλο της πλάτωμα, τότε πάλι στην πλατεία του σχολειού – μια ταράτσα πάνω από τη ρεματιά.

Θα 'θελε να τους έλεγε κάτι κι αυτός για τα δικά του της Γερμανίας, την ξενιτιά, τη νοσταλγία, τα βάσανα. Εδώ τώρα μπορούσε να το λέει πια και να μην φοβάται, πως –«Ιμείς ιδώ στο Ντομπρινοβον»... Δικοί του ανθρώποι είναι γύρω του, Ντομπρινοβίτες, Ντομπρινοβο είναι όλα.

Και δεν το λέει. Από τις πρώτες μέρες ακόμα αρχίζει να νιώθει πως κάπως είναι και κάπως δεν είναι μαζί με τους άλλους. Κάτι του λείπει για να 'ναι μαζί τους, για να 'ναι απ' αυτούς. Ο συγγραφέας μας να 'ταν εδώ, θα μπορούσε να 'λεγε πως αυτός απόμεινε όλα τα χρόνια της Γερμανίας Ντομπρινοβίτης, οι άλλοι δεν είναι τίποτα πια, από πουθενά δεν είναι. Όπου βρεθούνε, μόλις βρεθούνε, θ' αρχίσουν σε λίγο και λένε πάλι για τις δουλειές τους, για τα λεφτά τους, τα μαγαζιά τους, τα πράματα, μηχανήματα, χτήματα που αγόρασαν, που θ' αγοράσουν. Αν ήταν εδώ κανέννας Μπρουσάκης, Σαββίδης, Γιαννόπουλος, από κείνους τους φιλόσοφους του ελληνικού καφενείου, θα 'χε πάλι τη σοφή την εξήγησή του –κοινωνία της καταπόνησης και το ξεριζώμα, την αλλοτρίωση των ανθρώπων και τ' άλλα που λέγανε.

Ο Σκουρογιάννης δε μπορούσε βέβαια να σκέφτεται τέτοια πράματα, τόσο πολλά. Άρχισε μόνο και το 'νιωθε πως ήτανε μόνος μέσα σ' αυτούς τους ανθρώπους έτσι σα λίγο ξένος ανάμεσά τους. Του φαίνονται λίγο παράξενοι – άλλος κόσμος είναι. Άλλοι, λοιπόν, ήταν εκείνοι οι φιλόσοφοι με τις πολλές θεωρίες τους, τις παρλαπίπες και τους καβγάδες. Αυτός ήταν που τους απόπαιρνε τότε –τους θυμείται τώρα καμιά φορά το βράδυ, γυρίζοντας σπίτι. Και κείνα τα βράδια της ξενιτιάς, το κουτό, βαρετό ξεροστάλιασμα στο σταθμό –δεν ξέρει βέβαια κι αυτό να το πει– αν άλλο δεν είχανε μέσα –ήτανε κάπως σαν να τους δέναν, να τους ενώναν– ίδιος καημός, ίδια πίκρα –κάπως κοντά σου τον νιώθεις τον άλλον. Πολύ σκορπισμένοι του φαίνονται τούτοι – μέσα στην Ελλάδα, μέσα στο δικό τους τον τόπο. Και δεν το λέει –«Ιμείς ιδώ εις το Ντομπρινοβον»– φοβάται ο Σκουρογιάννης μην του ριχτούνε, τον αποπάρουν κ' εδώ.

Έβαλε μαστόρους κ' έφτιαξε το 'να δωμάτιο, έφτιαξε δίπλα το μαγειρειό του, ταχτοποίησε με μεράκι τα γερμανικά κουζινικά που 'χε φέρει, έφτιαξε μπροστά την αυλή την πλακόστρωτη, την περγολιά της. Έφτιαξε και λίγο το φράχτη —πήγε κ' έφτιαξε και τους τάφους των γονιών του στο νεκροταφείο— τα τέλειωσε όλα σωστά, νοικοκυρεμένο. Οι άλλοι θα φεύγαν ως το φθινόπωρο, αυτός δεν έφευγε, ερχόταν. Κατέβηκε για λίγες μέρες στα Γιάννινα, κανόνισε την επιταγή για τη σύνταξή του να του τη στέλνουνε στο χωριό, έβαλε τα λεφτά του στην τράπεζα, τέλειωσε μ' αυτά, γύρισε πίσω.

Καιρός ήτανε πια να περπατήσει και λίγο τον τόπο του. Πήρε το δισάκι του ένα πρωί —να κατέβαινε ως κάτω στη ρεματιά, να 'μπαινε λίγο στο δάσος. Κατέβηκε. Μικρά «πριόνια» δουλεύουν και τώρα στην άκρη του δάσους. Έκατσε λίγο —την είδε την τυράγνια των ανθρώπων, των μουλαριών να κουβαλούν ως τα φορτηγά τους μεγάλους κομμένους κορμούς. Πιο γνώριμος του φάνηκε ο κόσμος αυτός, πιο δικός του. Τράβηξε ύστερα λίγο πιο πέρα, έκοψε αριστερά, μπήκε στο μεγάλο δάσος. Πήρε το παλιό μονοπάτι των τσομπαναραίων, των ξυλοκόπων, των παλιών ληστάρχων που τραβάει για την κορφή. Ανάσανε βαθιά το βουνίσιο αγέρα, στάθηκε μια στιγμή και τ' άκουσε ζωντανό το βούισμα εκείνο των δέντρων —που μακρινό τον ακολουθούσε τότε στη Γερμανία. Έφτασε στο ξέφωτο που 'ξερε, κοντά στην κορφή —ένα μικρό λιβάδι— σκηνίτες εκείνα τα χρόνια τα φέρναν εδώ και βοσκούσανε τα μικρά κοπάδια τους.

Γύρισε αργά στο χωριό με το ηλιοβασίλεμα —γραμμή για το σπίτι— κανέναν δεν ήθελε. Ήτανε μια μέρα καλή, κάτω στη ρεματιά, στη χαλιαριά, στα πριόνια, ψηλά στο βουνό. Τ' όνειρο του γυρισμού του, δεν τον είχε γελάσει.

Αυτό το ταξίδι της Κόνιτσας δεν το 'χε θελήσει, σε κανέναν λογαριασμό δεν το 'χε. Ο ξάδερφος που 'ταν εκεί, αυτός τον έφαγε να σηκωθεί και να πάει —είχανε, λέει, να μιλήσουν. Πήγε. Ο ξάδερφος είχε, λοιπόν, και κείνος κάτι λεφτά, αυτόν περίμενε ν' ανοίξουν καθαριστήριο, έτοιμη την είχε και την ταμπέλα, Στεγνοκαθαριστήριο «Ο Ήλιος» —μαζί να τ' ανοίγανε— μαζί να δουλεύανε —σαν αδέρφια— σίγουρη δουλειά, σίγουρα τα κέρδη— Ντομπρινοβίτες είμαστε τέλος πάντων, κάτι ξέρουμε από τέτοια.

Ο Σκουρογιάννης τον άκουσε, φούσκωσε τα μάγουλα. Αν είναι για τα λεφτά, να του δώσει, του 'δινε μεταχαράς —σκοπό ν' ανοίξει καθαριστήριο δεν είχε κανέναν— κανέναν ήλιος δεν του χρειάζεται. Ο ξάδερφος δεν κατάλαβε, δεν το πίστεψε, τον ζόρισε ακόμα. Γιατί δεν θέλει να την ανοίξουνε τη δουλειά; Τι θα κάνει στο Ντομπρινοβο; —νέος άνθρωπος ακόμα; Αν ήταν εδώ κανέναν Σαββίδη, Γιαννόπουλος, μπορούσε να το εξηγήσει σ' αυτόν τον ξάδερφο πως ο Σκουρογιάννης έζησε έξω προλετάριος τόσα χρόνια —νόρμα, μιστός με κορδέλα στο δεκαπενθήμερο. Τώρα με τη σύνταξη, το μικρό του τον τόκο —δεν ήθελε, δεν χρειαζότανε καμιά δουλειά. Είπε, λοιπόν, πως παιδεύτηκε πολύ, ήθελε τώρα να ξαποστάσει, το Ντομπρινοβο του φτάνει. Κ' είπε πάλι —να σ' τα δώσω τα λεφτά— άνοιξέ το μαγαζί σου.

Ο ξάδερφος δεν κατάλαβε τίποτα —τι τον πείραζε να τ' ανοίξουν το μαγαζί— αφού του τα 'δινε και τα λεφτά; Του 'γραψε και καταπίσω του γράμμα στο Ντομπρινοβο. Έγραψε και στο γέρο τον Τράια να του μιλήσει κι αυτός.

Τότες ο Τράκας σηκώθηκε και πήγε στο σπίτι του. Και τι τον θέλεις, του λέει, αυτόν τον ξάδερφο, ανεπρόκοπος άνθρωπος είναι αυτός, θα ζημιωθείς να τα ταιριάσεις μαζί του, θα σου φάει και τα λεφτά. Έχουν, αν θέλεις, και τα παιδιά του λεφτά, τους γράφει στη Λάρισα, μαγαζί μπορούν ν' ανοίξουν μαζί, θέλει μπακάλικο, καθαριστήριο θέλει, θέλει στα Γιάννινα, στην Κόνιτσα, στο Τσεπέλοβο-χρειάζεται ένα και κει-σίγουρα θα πάει καλά. Τα 'χουμε εμείς τα λεφτά Μητρο, κατάλαβέ το.

Κι αφού τα 'χετε τα λεφτά, τι τα θέλετε και τ' άλλα τα μαγαζιά;

Ο Τράκας άνοιξε τα μάτια του, απόμεινε μ' ανοιχτό το ξεδοντιασμένο του στόμα. Εκατό χρόνια τώρα –εκατό μονάχα;– μαγαζιά στην Πόλη, στη Βάρνα, στη Θεσσαλονίκη, εμπόρια τώρα μεγάλα στη Λάρισα –κάθε Τράκας μπορούσε να δώσει την απάντηση που 'θελε αυτός, να μη τη δίνει, να τη δίνει και να μη τη δίνει, σ' ό,τι και να τον ρωτούσαν. Τι ν' απαντήσει σ' αυτόν το μπόυφο;

–Πονηρός είναι αυτός, σιέφτηκε ο γέρος. Σίγουρα θα 'χει λεφτά μαζωμένα, μας παίζει.

Ο ξάδερφος δεν έπαιρνε απάντηση, σηκώθηκε και πήγε αυτός στο Ντομπρίνοβο. Άρχισε πάλι να τον ζορίζει. Σε τύλιξε, αυτός ο παλιόγερος, δικό μου φταιξίμο που τον ανακάτεψα στη δουλειά μας.

–Τα λεφτά που σου 'ταξα, εκατό χιλιάδες, θα σου τα δώσω. Να κάνουμε τα χαρτιά και μου τα χρωστάτε. Με μαγαζιά μη μ' ανακατεύεις εμένα –δεν θέλω, είπε τέλος ο Σκουρογιάννης και την έκοψε την κουβέντα. Τον είχανε ζορίσει κι αυτός κι ο Τράκας.

Και το πήρε πάλι το δισάκι του και κατέβηκε πάλι στη ρεματιά, στα πριόνια, με τους ανθρώπους, τα ζώα που τυραννιόνταν, ανέβηκε πάλι στο ξέφωτο εκείνο –να ξεδώσει λίγο, να φύγει, απ' αυτούς. Τον είχαν πειράξει –σα να τον έβρισαν, να τον πρόσβαλαν. Ο κόσμος αραιώνει στο χωριό, αρχίσαν και φεύγαν. Ας φεύγαν. Ξαναπήγε και τις άλλες μέρες στη ρεματιά, στα πριόνια, ξανα-νέβηκε στο βουνό, ξαναζήτησε πέρα απ' το ξέφωτο τα παλιά τα μονοπάτια που βγάζουν στο Σμόλικα.

Μα κάπως έγινε κιόλας –δεν είναι πια σίγουρος πως φτάνει να ζήσει μ' αυτά. Δεικάζι οικογένειες θ' απομένανε στο χωριό το χειμώνα –όλο γέροι.

Τότε σηκώθηκε και πήγε στο Βόλο να βρει το Σταύρο. Πέντε χρόνια κάνανε στη Γερμανία μαζί –αυτόν ήθελε τώρα να δει και κανέναν άλλον.

Ένα μικρό σαπουνάδικο θ' άνοιγε ο Σταύρος γυρίζοντας –έτσι τους είπε– εκεί κάπου γύρω στο Βόλο. Αυτό σκεφτότανε όλα τα χρόνια της ξενιτιάς του. Τη μέρα δούλευε στο ΑΟΥΤΕΛ –χαμάλης στη Σπεντισιόν πριν από μένα– το βράδυ πήγαινε σ' αυτή τη δουλειά –ήθελε να τη μάθει. Την έμαθε. Ήξερε πια και τις μηχανές, κάτι μικρές, κουκλίτσες αληθινές και φτηνές –πεντάρα-πεντάρα τα μάζευε τα λεφτά να τις αγοράσει. Και δεν το 'φνιαζε το μικρό σαπουνάδικο –μαγέρικιο είχε ανοίξει πάνω στον καινούργιο δημόσιο δρόμο. Εκεί πήγε ο Σκουρογιάννης και τον βρήκε.

–Πώς έγινε;

Όταν είπα για σαπουνάδικο, μου ριχτήκαν όλοι να με φάνε ζωντανόν, τράπεζες, εφορίες, οι χωριάτες, ο συνεταιρισμός, οι εμπόροι. Αγωνίστηκα λίγο, βαρέθηκα, μπούχτισα, δεν πήγα να πάρω τις μηχανές. Και όταν είπα πια πως θ' ανοίξω μαγέρικο –ρεστοράν πάνω στο δρόμο– σκοτωθήκαν όλοι να με βοηθήσουν. Τι να πεις;

Και γιατί δεν τ' ανοίγεις τώρα που πιάστηκες από λεφτά;

–Μεράκι είναι όλα, Σκουρογιάννη. Χάθηκε το μεράκι –τι σαπουνάδικο, τι μαγέρικο; Το μεράκι δεν το 'χω πια...

Ο Σκουρογιάννης ήθελε κι άλλα να πει, να τον ρωτήσει πολλά. Στο Ντομπρίνοβο δεν μπορεί να ζήσει, καθαριστήριο δεν θέλει ν' ανοίξει –τι μπορεί να κάνει κανένας; Πού μπορεί να πάει;

Και δεν μπορέσανε τίποτα να μιλήσουν. Η γυναίκα του Σταύρου, που βοηθούσε και στο μαγέρικο, του 'πεσε δίπλα. Να τον παντρέψουν με μια ανηψιά της Βολιώτισσα –κορίτσι παρθένο– όχι τις βρώμες τις Γερμανίδες που μάθατε έξω –φτου...– καλομαθημένο, νοικοκυρά, με την προίκα του –κορίτσι, Δημητράκη μου, που να κάνει στράκες. Ο Σκουρογιάννης δεν ήξερε καθόλου πως είναι αυτά τα βολιώτικα τα κορίτσια που κάνουνε στράκες. Εκείνη η Σιαρλόττε, κάτι Αννεμαρίες ή Γιέρτες στη Γερμανία ήταν μονάχα καλά κορίτσια –τίμιος κόσμος και τίποτα παραπάνω.

Ο Σταύρος δεν έλεγε τίποτα, δεν ξανάπε τίποτα, την άφησε και τον άλεθε. Πολύ λυπημένος του φαινόταν του Σκουρογιάννη, μαραμένος άνθρωπος ήταν αυτός, με κείνη την άσπρη ποδιά του τού μάγειρα –δεν του πήγαινε καθόλου του Σταύρου τέτοια ποδιά– τέτοιου Σταύρου.

–Άντε, ρε Σκουρογιάννη, του λέει στο τέλος, κάνε μου τη χάρη και φύγε από δω. Σήμερα κιόλας, να μη σε βλέπω. Στενοχωριέμαι... Μας πήρε ο διάολος όλους. Και μένα με το μαγέρικο και σένα, μ' αυτό το Ντομπρίνοβο –φεύγα από δω.

Ο τελευταίος άνθρωπος ο δικός του ήταν ο Σταύρος –και δεν υπήρχε κι αυτός. Οι άλλοι –είναι κι άλλοι, υπάρχουν ακόμα;– είχανε μείνει στη Γερμανία, ψευτοφιλόσοφοι ωραίοι, βασανισμένοι χαμάληδες, Ρωμιοί της πίκρας, της φτώχειας, της νοσταλγίας.

Και τότες ο Σκουρογιάννης, γυρίζοντας στο Ντομπρίνοβο που 'χε ερημώσει, μπορούσε πια να το ξέρει πως ο τόπος αυτός ήταν ο τόπος της τελευταίας, της τελειωτικής ερημίας. Ανύπαρκτος τόπος. Πως είκοσι χρόνια παιδεύτηκε, ονειρεύτηκε, σ' αυτόν τον ανύπαρκτο τόπο να φτάσει...

Εκείνη η ξαφνική βροχούλα τα 'κανε όλα, απ' αυτήν γινήκαν όλα. Πήρε πάλι τον κατήφορο για τη ρεματιά, πήρε τον ανήφορο για το δάσος. Εκεί τον έπιασε. Στάθηκε όσο να περάσει –πέρασε γρήγορα. Πήρε πάλι τον ανήφορο σιγά-σιγά για το ξέφωτο. Ο ήλιος πρόβαλε πάλι, ο τόπος απόμεινε υγρός, όλο το μικρό λιβάδι. Έκατσε στη συνηθισμένη του θέση –ήτανε σήμερα πολύ λυπημένος, δεν τ' άνοιξε το δισάκι του– καθόταν εκεί λυπημένος. Ολομόναχος –εντάξει. Διωγμένος, καταδιωγμένος– από ποιόν; Γιατί;

Κι ολότελα ξαφνικά τα 'δε μπροστά του. Σηκώθηκε, τα κοιτάξε, ξανακοίταξε —δε μπορεί να γελιότανε, τα 'ξερε. Ήταν αυτά. Τ' αρκουδίστικα χνάρια, τα μεγάλα της πέλματα. Αυτή 'ταν. Η αρκούδα του Σμόλια, του Πάπιγιου, της Πολιάνας —η Μάρω του Πίνδου. Και ζούσε ακόμα. Ζούσε κι αυτή. Η λύπη του σκόρπισε μονομιές —η καρδιά του χτύπησε δυνατά, τον παλμό της βουνίσιας του ράτσας, της δικής του της γης. Σαν τώρα μονάχα να 'φτασε εκεί, τώρα μονάχα να 'χε γυρίσει. Αυτά τα χνάρια γινόντανε τώρα, ξαναγινόνταν, η σιγουριά του η χαμένη πως είχε φτάσει σε τόπο που δεν ήταν ανύπαρκτος, που δεν ήτανε της νοσταλγίας του μόνο, της φαντασίας του —η σιγουριά που είχε χάσει μέσα σ' αυτούς τους τρελούς, τους μισούς, τους αφιονισμένους, τους νικημένους ανθρώπους που βρήκε γυρίζοντας.

Πήγε ως την άλλη άκρη απ' το ξέφωτο, έφτιασε λίγο τον τόπο με τις παλάμες του, άδειασε εκεί το δισάκι του. Την άλλη μέρα ξεκίνησε απ' το πρωί — το ψωμί, το τυρί, που της άφησε, δεν ήταν εκεί. Της έφερε πάλι —και ζάχαρη. Και τις άλλες μέρες —κάθε μέρα.

—Ε, λοιπόν, είπε ο γέρος ο Τράκας. Για μεγάλη δουλειά πας εσύ. Ευλεία; Καλά το κατάλαβα.

—Και βέβαια, είπε αυτός χωρίς καμιά δυσκολία.

—Θα γράψω αμέσως στα παιδιά μου στη Λάρισα. Γι' αυτό δεν τα 'θελες τα καθαριστήρια.

—Και βέβαια, είπε πάλι ο Σκουρογιάννης, μεγάλη δουλειά.

—Αυτό μελετάς εκεί πάνω που πας;

—Αυτό.

—Καλά κάνεις. Το 'ξερα εγώ.

Και το μελετούσε. Πάρα πολύ. Μέρα με μέρα το φαΐ που της άφηνε στην ίδια θέση. Όσπου την είδε. Ξεπρόβαλε μέσα απ' τα δέντρα. Στάθηκε μια στιγμή —τράβηξε ύστερα για τη θέση που της άφηνε το φαΐ. Τον είδε, τρόμαξε, έκανε να φύγει πίσω —έμεινε εκεί. Αυτός την κοιτούσε ασάλευτος. Πρέπει να 'τανε μικρή, θηλυκιά, δε θα 'ταν ακόμα δύο χρονών. Μείναν έτσι —και κοιταζόνταν. Ο τελευταίος άνθρωπος του Ντομπρίνοβου κ' η τελευταία αρκουδίτσα του Πίνδου στάθηκαν εκεί στο ξέφωτο εκείνο του δάσους, από τις δύο τις μεριές του και κοιταζόντανε. Δύσπιστα, δισταχτικά και καχύποπτα —χωρίς να μπορούν να φύγουν— δεν είχανε που να πάνε.

Την άλλη μέρα τ' άρχιζε πια το μεγάλο παιγνίδι: γέμισε τον τορβά του, πήρε μαζί του και το μεγάλο δίκιοπο μαχαίρι. Έιατσε στη θέση του και περίμενε. Την ίδια ώρα, τη χτεσινή, το ζώο ξαναπρόβαλε μέσ' απ' τα δέντρα. Ξανασταθήκανε μια στιγμή και κοιταχτήκανε πάλι. Άνοιξε το δισάκι του, του πέταξε ένα κομμάτι ψωμί. Το ζώο το πήρε, πήγε τώρα κοντύτερα. Και τρίτο — ακόμα κοντύτερα. Είτανε τόσο κοντά, που χρειάστηκε να κρατάει τη λαβή του μαχαριού του. Του πέταξε ύστερα μια σακουλίτσα ζάχαρη —όλα πήγανε καλά για σήμερα.

Και πήγανε και τις άλλες μέρες. Και το ζώο πλησίαζε κάθε φορά περισσότερο, τρία μέτρα, δύο μέτρα, ένα μέτρο, μισό.

–Και πως πάμε; Ρώτησε ο Τράκας.

–Τελειώνει, είπε αυτός, έρχεται πια το φθινόπωρο.

Και τελείωσε στ' αλήθεια. Άπλωσε πια και το χέρι του –μια χούφτα ζάχαρη. Η αρκούδα πήγε και το 'γλείψε. Και την άλλη μέρα –και την παράλλη κ' έμεινε δίπλα του, περιμένοντας. Και τότες αυτός άπλωσε τα χέρια του και της αγκάλιασε το κεφάλι. Το ζώο τ' άφησε μ' εμπιστοσύνη μέσα στα χέρια του. Ξεχείλισμα της δικής του λύπης, της μοναξιάς, της απελπισιάς του –έσφιξε τ' αγαπημένο κεφάλι μέσα στα χέρια του. Η αρκουδίτσα τανύστηκε –ένωσε μέσα στα χέρια του το σπαρτάρισμα του αζευγάρωτου θηλυκού. Έτσι όπως είτανε έσκυψε και το φίλησε στο κούτελο, το ζώο μούγκρισε, στα δικά του τα μάτια ανεβήσαν τα δάκρυα, τόσον καιρόν κρατημένα.

–Τελειώσαμε, του 'πε του Τράκα.

–Έγραψα πια στα παιδιά, είπε εκείνος.

Το φθινόπωρο φτάνει πάντα γρήγορα στον Πίνδο –τον Οκτώβρη συννεφιάζει πια, αρχίζει κιόλας το κρύο. Ο Σκουρογιάννης κατάλαβε –η ώρα της αρκούδας του για το χειμωνιάτικο ύπνο της κόντευε. Έβλεπε τα μάτια της και μισόκλειναν κάποτε, το κεφάλι της βάραινε. Κάθεται δίπλα του, του γλείφει κάποτε και το χέρι μα το φαΐ της από μέρα σε μέρα όλο λιγότερο γίνεται.

Αυτή τον πήγε στη χειμωνιάτικη τρύπα της –μια μεγάλη κουφάλα και τρία πεύκα τριγύρω. Αυτός κουβάλησε ζάχαρη, της την έβαλε σε μια γαβάθα –να την βρει ξυπνώντας την άνοιξη. Ξάπλωσε το ζώο, του χάιδεψε αυτός το κεφάλι στο κούτελο, όπως χαϊδεύουνε τα σκυλιά. Μισάνοιζε μια φορά τα μάτια του πάλι –όλο και βάραινε– έγειρε το κεφάλι του. Αυτός έσκυψε, το χάιδεψε καναδυό φορές –είχε κοιμηθεί. Τελείωσε. Σηκώθηκε να φύγει. Ξαναστάθηκε μια στιγμή στην άκρη της κουφάλας:

–Κοιμήσου εσύ, έρμου πουλί μου, κοιμήσου τώρα. Θα ξαναβρεθούμε την άνοιξη; Ιμείς οι δυο απομείναμαν σε τούτον τον τόπο –κανένας άλλος– δεν έμεινε τίποτα εδώ.

Και κατέβηκε στο ερημωμένο χωριό, που δεν είχε να κάνει τίποτα, τετράδιπλα ορφανεμένος.

Και τότες έρχεται ο συγγραφέας ο φίλος μας, αυτός που γράφει και τούτη την ιστορία. Αρχίζει τώρα να φανερώνεται κι ο χαλασμός ο δικός του. Την γράφει, την πάει την ιστορία του και να την τελειώσει δεν ξέρει. Διχασμένος, μοιρασμένος, κομματιασμένος ανάμεσα σε σαράντα δύο Ντομπρίνοβα και σαράντα δύο σημερινές πολιτείες, σαράντα δύο καλούς Σκουρογιάννηδες και σαράντα χιλιάδες δικές του μαύρες κακίες, δεν ξέρει να δώσει μια λύση. Είχε χίλιες έτοιμες, σωστές, να διαλέξει κάποια, όπως κάθε συγγραφέας της προκοπής ξέρει να κάνει: Να το σκοτώσει ο Σκουρογιάννης τ' αγαπημένο του ζώο. Να πεθάνει και κείνος μαζί του. Να του το σκοτώσουν οι Ντομπρινοβίτες, οι Σιαμνελίτες, όπως σκοτώνουν λαθραία τις άλλες αρκούδες. Με μια στάλα καλοσύνη μπορούσε ακόμα να βάλει το Σκουρογιάννη και να το πάρει μαζί του, να το κρατήσει στην αυλή του σπιτιού του –αυτό θα 'ρχόταν πίσω του σα μανάρι– όπως είχε ακούσει παλιά και κάναν οι βλάχοι –ούρσου τη λέγανε την αρ-

κούδα που 'χαν δεμένη μπροστά στο κονάκι τους. Και δεν τις θέλει –ναμιά απ' αυτές δεν του πάει. Το Ντομπρίνοβο, λέει, με την παλιά προκοπή του, οι γεροί του άνθρωποι που ξεριζώθηκαν και χαθήκαν, ο Σκουρογιάννης εκείνος που γύρισε να το βρει και δεν βρήκε τίποτα, η τελευταία αρκουδίτσα του Πίνδου που πεινασμένη, αζευγάρωτη, του φιλούσε τα χέρια –πέθαναν. Και πέρα απ' το θάνατο, λέει, δεν είναι τίποτα.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΕΦΕΡΗΣ
Ο γυρισμός του ξενιτεμένου

—Παλιέ μου φίλε τι γυρεύεις;
χρονιά ξενιτεμένος ήρθες
με εικόνες που έχεις αναθρέψει
κάτω από ξένους ουρανούς
μακριά απ' τον τόπο το δικό σου.

—Γυρεύω τον παλιό μου κήπο ·
τα δέντρα μου έρχονται ως τη μέση
κι οι λόφοι μοιάζουν με πεζούλια
κι όμως σαν ήμωνα παιδί
έπαιζα πάνω στο χορτάρι
κάτω από τους μεγάλους ίσκιους
κι έτρεχα πάνω σε πλαγιές
ώρα πολλή λαχανιασμένος.

—Παλιέ μου φίλε ξεκουράσου
σιγά-σιγά θα συνηθίσεις ·
θ' ανηφορίσουμε μαζί
στα γνώριμά σου μονοπάτια
θα ξαποστάσουμε μαζί
κάτω απ' το θόλο των πλατάνων
σιγά-σιγά θα 'ρθούν κοντά σου
το περιβόλι κι οι πλαγιές σου.

—Γυρεύω το παλιό μου σπίτι
με τ' αψηλά τα παραθύρια
σκοτεινιασμένα απ' τον κισσό
γυρεύω την αρχαία κολόνα
που κοιτάζε ο θαλασσινός.
Πώς θες να μπω σ' αυτή τη στάνη;
οι στέγες μού έρχονται ως τους ώμους
κι όσο μακριά και να κοιτάζω
βλέπω γονατιστούς ανθρώπους
λες κάνουνε την προσευχή τους.

—Παλιέ μου φίλε δε μ' ακούς;
σιγά-σιγά θα συνηθίσεις
το σπίτι σου είναι αυτό που βλέπεις
κι αυτή την πόρτα θα χτυπήσουν
σε λίγο οι φίλοι κι οι δικοί σου
γλυκά να σε καλωσορίσουν.

—Γιατί είναι απόμακρη η φωνή σου;
σήκωσε λίγο το κεφάλι
να καταλάβω τι μου λες
όσο μιλάς τ' ανάστημά σου
ολοένα πάει και λιγοστεύει
λες και βυθίζεσαι στο χώμα.

—Παλιέ μου φίλε συλλογίσου
σιγά-σιγά θα συνηθίσεις
η νοσταλγία σου έχει πλάσει
μια χώρα ανύπαρκτη με νόμους
έξω απ' τη γης κι απ' τους ανθρώπους.

—Πια δεν ακούω τσιμουδιά
βούλιαξε κι ο στερνός μου φίλος
παράξενο πώς χαμηλώνουν
όλα τριγύρω κάθε τόσο
εδώ διαβαίνουν και θερίζουν
χιλιάδες άρματα δρεπανηφόρα.

Αθήνα, άνοιξη '38

ΘΑΝΑΣΗΣ ΒΑΛΤΙΝΟΣ
Στοιχεία από τη δεκαετία του '60

Το βιβλίο αυτό, χρησιμοποιώντας πολλά είδη λόγου όπως επίσημες και προσωπικές επιστολές και άρθρα από εφημερίδες, επιδιώκει να ανασυνθέσει τη ζωή στη δεκαετία του '60 (τα προβλήματα που απασχολούσαν τους ανθρώπους με κορυφαίο τη μετανάστευση, τη φτώχεια που τους οδηγούσε εκεί) αλλά και να δώσει το ύψος των ανθρωπίνων σχέσεων. Τα παρακάτω κείμενα είναι επιστολές ανθρώπων που επιθυμούν να μεταναστεύσουν και απευθύνονται σε επίσημες κρατικές αρχές.

Εν Λαρίση τη 19^η Μαρτίου 1960

Σεβαστέ κύριε αντιπροσωπάρχα,

Έμαθα πως παίρνετε ανθρώπους για την Αυστραλία από μια κοπέλα που φεύγει και αυτή και είναι παντελονού. Σας παρακαλώ, αν παίρνετε ακόμα να μου γράψετε τι χαρτιά να φτιάξω. Είμαι 36 ετών ορφανή γονέων. Η δουλειά μου είναι υφάντρια και νοσηλεία, ως αδελφή νοσοκόμα. Δεκατέσσερα χρόνια στο εργοστάσιο Καλαμοχέρα όπου σταμάτησα λόγω ανικανοποίητου μιστού και τέσσερα χρόνια σε κλινική.

Περιμένω απάντησή σας με όλα τα απαιτούμενα δικαιολογητικά προς εγγραφή στους καταλόγους σας και αν είναι δυνατόν το γράμμα συστημένο για να μη χαθεί. Διότι επείγομαι να μεταναστεύσω.

Μετά τιμής

Δεσποινίς Μαρία Θωμά Καραγεωργίου

Κορυφάσιον, 21.10.1963

Αγαπητέ αλλά άγνωστε άνθρωπε για μένα, προς εσέ που θα διαβάσεις το γράμμα μου, μη με παρεξηγήσεις.

Θέλω να μου πεις αν μπορώ να μεταναστεύσω μέσω της ΔΕΜΕ. Προς τα πού τότε και αν. Δηλαδή προς το ποιο κράτος, παραδείγματος χάριν Γερμανία, Αφρική, Αυστραλία, Καναδά. Θέλω να φύγω από την αγροτική ζωή. Όπου είναι δυνατόν.

Περιμένω με αγωνία απάντησή σου. Να μου τα γράψεις ό,τι χρειάζονται, όλα. Είμαι 19 ετών.

Παρασκευή Κανέλλου

13.5.1960

Κύριοι,

Παρακαλώ όπως με πληροφορήσετε αν ημπορώ να μεταναστεύσω για την Αυστραλία. Είμαι γεννηθείς το 1943 και καταφέρνω να μιλώ λίγα αγγλίζι-

κα. Εργάζομαι τρία χρόνια στο Ξενία Ναυπλίου. Είμαι τελειόφοιτος του δημοτικού. Έχω δύο αδελφές στο Σίντνεϋ της Αυστραλίας. Έχουν πάει και οι δύο με την εταιρία σας. Είναι δίδυμες και πήγαιναν στη σχολή Κηφισιάς, Λεβίδου 40, και έμαθαν μερικές ξένες λέξεις και ό,τι άλλο δίδασκαν εκεί. Και τώρα βρίσκονται στο Σίντνεϋ από 5 μήνες. Εγώ είμαι στο Ξενία βοηθός σερβιτόρου, αλλά καταφέρνω καλά τη δουλειά μου στο εστιατόριο. Δεν ξέρω αν έχετε έρθει καμιά φορά αλλά ελπίζω να γνωρίζετε από σερβίς πολυτελείας. Έχω γονείς και υπογράφουν να φύγω. Περιμένω απάντηση.

Μίμης

Εν Ληξουριώ τη 10^η Δεκεμβρίου 1961

Προς τα γραφεία της ΔΕΜΕ, καλημέρα σας.

Πρώτον θέλω να με πληροφορήσετε εάν μπορώ να μεταναστεύω αεροπορικώς, με την οικογένεια μου. Με το καράβι όχι διότι φοβούμαι και είναι μακριά το ταξίδι στη θάλασσα. Εάν υπάρχει τρόπος με το αεροπλάνο, έχει καλύτερα. Έχω και δύο μικρά κάτω των επτά ετών. Παρακαλώ να με πληροφορήσετε πόσα χρήματα θα χρειαστώ για όλα τα έξοδα, στεριάς και αέρος. Έχω και αδελφόν στην Αυστραλία, έχει εκεί πέντε χρόνια, είχε πάει μέσον ΔΕΜΕ και μου γράφει πολύ καλά λόγια. Έτερον ουδέν και μένω έως απαντήσεώς σας.

Παναγής Πυλαρινός Κωνσταντελάτος του Γερασίμου

Με στενοχωρεί πολύ που παρέλειψα να σας πω ότι είμαι υποδηματοποιός.

[1989]

ΕΛΕΝΗ ΣΑΡΑΝΤΙΤΤΗ

Κάποτε ο κυνηγός

Το μυθιστόρημα αυτό αφηγείται την επιστροφή στην Ελλάδα μιας οικογένειας πολιτικών προσφύγων από την Τασκένδη της Σοβιετικής Ένωσης. Πολιτικοί πρόσφυγες έγιναν όσοι έλληνες, αριστεροί στις πολιτικές τους πεποιθήσεις, μετά την ήττα τους στον Εμφύλιο πόλεμο (1946-1949) κατέφυγαν στη Σοβιετική Ένωση και στις άλλες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης για να γλυτώσουν τις διώξεις. Η οικογένεια του βιβλίου αποτελείται από τη γιαγιά, τον πατέρα, τη μητέρα και τρία παιδιά. Επιστρέφει στην Ελλάδα στις αρχές της δεκαετίας του '80.

Ίσως δε χρειάζεται να ξαναζωντανέψω τα γεγονότα που μας έσπρωξαν σε τούτη τη μεγάλη αλλαγή και στην επιστροφή στην πατρίδα των προγόνων μας, που δεν ήταν και κυριολεκτική επιστροφή, εφόσον εμείς δεν κατεβήκαμε στο νότο, στη Λακωνία και στο χωριό της γιαγιάς Άγιος Νικόλας. Εκεί στο χωριό η κατάσταση θα ήταν δύσκολη για μας και πικρή για τη γιαγιά. Το σπίτι της, μικρό, πέτρινο, εκατόχρονο και βάλε, το σπίτι που έκλεισε μέσα του λύπες και χαρές, γάμους και γιορτές, πένθη και γέννες, δεν της ανήκε πια. Κάτι ορισμένα ξαδέλφια από το σόι της μάνας της, κάτι η αφαίρεση της ιθαγένειας, κάτι τα δικαιώματα των αδελφών του άντρα της, το σπίτι κουρσεύτηκε και κατακυριεύτηκε και μαζί η σχέση της γιαγιάς με τους συγγενείς, που ήταν και αντιθέτων μάλιστα πολιτικών φρονημάτων και που την είχαν διαγράψει, έτσι ή αλλιώς, τη γιαγιά. Από το μικρό περιβολάκι της με τις πορτοκαλιές πέρασε ο δημόσιος δρόμος, αφύλαχτο και ποιος να το προστατέψει, ποιος να τρέξει σε νομαρχίες, δικαστήρια, Σπάρτη και Γύθειο, ποιος ν' ανοίξει αλληλογραφίες με την Τασκένδη. Έτσι το μόνο που απόμεινε ήταν μια λωρίδα, μια χαραιά με ξεραμένο χορτάρι, κι ένα σωρό πέτρες, που η γιαγιά αρνήθηκε ν' αντιρρίψει και εξαιτίας όλων αυτών, της «προδοσίας» όπως έλεγε, δε θέλησε να επισκεφθεί τον τόπο της. «Ούτε στον ύπνο μου πια», τόνιζε. Δεν το πιστεύω. Μπορεί και κάθε βράδυ να τον ονειρευόταν.

«Εγώ μονάχα ξέρω τον καιμό μου, Ευρυδίκη μου, μα πώς να πάω, πώς να ζυγώσω έτσι σαν την αμαρτωλή και την κυνηγημένη; Και πώς να τους πετάξω κατάμουτρα, σαν φτυσιά, την πίκρα μου; Έπειτα οι περισσότεροι από αυτούς πάνε, έφυγαν απ' αυτό τον κόσμο. Ας τους συχωρέσει ο Θεός, γιατί εγώ δεν μπορώ ακόμα. Ακόμα παιδεύομαι με την ψυχή μου, κι αν τύχει και κάτι ξαφνικό, πώς θα την παραδώσω στον Ύψιστο έτσι που 'ναι μαυρισμένη...»

«Δε θα τύχει, γιαγιά, πώς να τύχει. Εσύ είσαι ζωηρότερη απ' όλους μας. Αλλά να, ένα μικρό ταξιδάκι προς τα κει, μια επίσκεψη έστω, να δεις, να κρινεις. Κι ύστερα αποφασίζεις. Δεν έχεις την περιέργεια, την αγωνία;»

«Α, μπα, παιδί μου. Όχι, Ευρυδίκη μου, για όσο νιώθω έτσι καιιοφανισμένη δεν πηγαίνω. Μπορεί αργότερα, αν είμαστε καλά. Και να σου πω. Τι να δω από το σπιτικό μας, απ' το νοικοκυριό μου; Τους καινούριους νοικοκυραίους, τους κατεργαραίους, τους λήσταρχους, τους θεομπαίχτες; Ή να καιμαρώσω τα μπετά που έριζαν και το 'καναν αγνώριστο; Αυτό! Αυτό που ήταν χτισμένο αμέσως μετά την Επανάσταση! Να ξέρεις. Από κομπανία φερμένη απ' τα μέρη της Τρίπολης. Τεχνίτες πρώτης. Βάσταγαν βλέπεις τα μυστικά του επαγγέλματος τους από γενιά σε γενιά κι έφερναν γύρα τα κεφαλοχώρια κι έφτιαχναν σπί-

τια γερά και σπίτια που μιλούσαν. Αχ και να 'βλεπες τους τοίχους του σπιτιού μας. Ογδόντα πόντοι πάχος. Να μην ακούς Θεού βροντή το χειμώνα. Να βαστούν τη δροσιά της νύχτας το κατακαλόκαιρο. Τώρα λέει – η ανιψιά μου η Βασιλική το 'γραφε πέρσι, θα πρέπει να το θυμάσαι– έκαναν το κατώι καφετερία. Με αλουμινένιες πόρτες, καθρέφτες, βιτρίνες και τα ρέστα. Και κόκκινες καρέκλες. Έβαλαν τέντα. Ότι λέει τους βρώμιζε το χώρο η κληματαριά που φύτεψε ο προπάππος σου, ροζακί, με ρόγες μεγάλες σαν αμύγδαλα, να τρώμε να φχαριστιόμαστε, να δένουμε και το γλυκό μας της χρονιάς, να ταγίζονται και τα πετούμενα ολοχρονίς. Καφετερία σου λέει... Όχι, παιδάκι μου, πώς να πάω; Εσείς αν θέλετε κι αν μπορείτε, να πάτε μια μέρα. Εγώ, να το ξέρεις, δεν είμαι για παραπανίσιες δοκιμασίες. Να 'τανε θαμμένος εκεί ο παππούλης σας, ο Σταύρος μου, μάλιστα. Μα αυτού, μάτια μου, το κορμάκι δε βρέθηκε. Ποιος ξέρει σε ποια φαράγγια το γιρέμισαν μαζί με των άλλων παλικαριών τα κορμιά. Κι έτσι πήγαν. Αδιάβαστοι. Άκλαυτοι. Οχ, ο Εμφύλιος! Οχ και πάλι οχ! Ένα θεριό. Που ταΐστηκε με τόσες ψυχές, μα αυτό, μάτια μου, δε χόρταινε κι ήθελε, όλο ήθελε. Και σπίτια και νοικοκυριά και τα πιο καλά νιάτα. Τα πιο χρυσά. Μη, παιδί μου, μη ετούτη την κουβέντα, για το Θεό».

Και σταματούσε, ίσα να πάρει ανάσα, να σκουπίσει και τα μάτια της που έτρεχαν με το μαντιλάκι που πάντα έκρυβε στο μανίκι της από μέσα, και αμέσως μετά συνέχιζε:

«Όσο για το κοιμητήρι του χωριού, εκεί όπου θάφτηκαν οι άλλοι παππούδες σου δηλαδή, άσ' τα. Όλα τ' άλλαξαν. Διαδρόμους τσιμεντένιους και μνημεία μαρμάρινα. Των υπαρχόντων δηλαδή. Και των εχόντων... Άσε, παιδάκι μου. Κουβέντα που αρχινήσαμε δα... Αλλά πάλι, ίσως χρειάζεται να ξέρεις. Αμέ, παιδάκι μου, η ζωή κύκλους κάνει. Γι' αυτό έχε τα μάτια σου ανοιχτά. Και την καρδιά σου. Γιατί δίχως αυτήν όλα είναι χαμένα. Να το ξέρεις».

Πρώτα πρώτα μας παρακίνησε ένα γράμμα. Είχαν προηγηθεί τα σημάδια της οικονομικής κρίσης, λόγω των αλλαγών στο πολιτικό σύστημα, οι πρώτες καταιγίδες, αραιές στην αρχή, πυκνότερες όσο περνούσε ο καιρός, που δεν ήταν βέβαια με το μέρος μας, με το μέρος των μισθωτών. Μπροστά στην κρίση αυτή, που πρωτοφάνηκε τις χρονιές '75-'76, εμπρός στο μακρύ χειμώνα που προμηνυόταν ο δυσκολότερος των τελευταίων χρόνων, άρχισαν τα ξεπουλήματα, οι περιορισμοί και φυσικά οι απολύσεις. Όχι όμως των Ουζμπέκων και των άλλων ασιατικών φυλών. Ρώσοι απολύονταν. Κατά εκατοντάδες. Μέσα σ' αυτούς ήταν κι ο πιο καλός φίλος του πατέρα, ο Βλαντιμίρ Κοζίτσεφ, από τη Μόσχα. Μηχανολόγος. Όταν ήρθε να μας αποχαιρετήσει, τα μάτια του ήταν κατακόκκινα, φαίνεται θα είχε κλάψει με τις ώρες.

Όχι, ο πατέρας δεν είχε πρόβλημα με το Πανεπιστήμιο, η ηλεκτρονική φυσική –ραδιοηλεκτρολογία– εξακολουθούσε να διδάσκεται. Το πρόβλημα ήταν ο πληθωρισμός. Που κάλπαζε. Ασυγκράτητος πια. Τόσο που να αναγκαστεί ο πατέρας, στις ελεύθερες ώρες του, να κάνει τον ταξιτζή. Με το αυτοκίνητό μας. Ένα Μασκβίτς που άλλωστε είχε περιπέσει σε αχρηστία – απλησίαστη η βενζίνη.

Συμπτωματικά τότε έχασε τη δουλειά της η μάνα, αλλά τους πρώτους μήνες την πήραν βοηθητική σ' ένα παιδικό σταθμό, κοντά στο σπίτι, και υπήρχε μια αναμονή, μια απουσία απελπισίας, παρόλο που διαπιστώναμε, κάθε μέρα και με περισσότερη ανησυχία, ότι τα χρήματα που έμπαιναν στο σπίτι δεν έφταναν μήτε για τα βασικά είδη που χρειάζεται μια εξαμελής οικογένεια. Η γιαγιά είχε συνταξιοδοτηθεί, με πλήρη σύνταξη, μολονότι τα χρόνια που δούλεψε στο εργοστάσιο κοπής στρατιωτικού υλικού δεν ήταν αρειτά, αλλά αυτή ήταν η τακτική του σοβιετικού τότε κράτους απέναντι στους πολιτικούς πρόσφυγες, μα και πάλι, με τον πληθωρισμό, τα χρήματα εξανεμίζονταν, είχε πει πως θα αναλάμβανε κάτι περιστασιακό και έκτακτο, κάτι σχετικό με ραπτική, αλλά τώρα πια πού ευκαιρία, που οι άνεργοι στέκονταν σε ουρές έξω από τα γραφεία εργασίας. Από το ξημέρωμα. Και ήταν το κρύο αλύπητο, και χιονισμένος ο κόσμος, δε ζεσταινόμαστε, και δεν ντρέπομαι να πω ότι η στέρηση είχε εγκατασταθεί μόνιμα στο σπίτι μας και δεν το ξεκουνούσε με τίποτα. Με τίποτα. Εκείνες τις χρονιές, μιλάμε για αρχές της δεκαετίας το '80, αρειτοί από τους δικούς μας είχαν πάρει το δρόμο της επιστροφής. Οι ειδήσεις από την πατρίδα έφταναν παρήγορες. Ότι οι αρμόδιοι υπουργοί της καινούριας, σοσιαλιστικής πια, κυβέρνησης είχαν εξετάσει και κατανοήσει το πρόβλημα των Ελλήνων της Σοβιετικής Ένωσης που επιθυμούσαν την παλιννόστηση, είχαν παραδεχτεί πως ναι, πλησίαζε πια ο καιρός της επιστροφής και καλώς να ορίσετε. Και θα σας δοθεί κάθε δυνατή βοήθεια. Επιδόματα κυρίως, μικρές έκτακτες οικονομικές ενισχύσεις, και ηθική συμπαράσταση αμέριστη. Έγιναν διάφορες συναντήσεις, συζητήσεις, συνεννοήσεις, ακούστηκαν πολλά, όλα ενθουσιώδη, μερικοί έκλαψαν. Που έφυγε πια και πάει η καχυποψία απέναντι στους πολιτικούς πρόσφυγες. Άλλοι ήταν πιο επιφυλακτικοί, μα οι περισσότεροι Έλληνες της Τασκένδης αποφάσισαν το γυρισμό, δε γινόταν κι αλλιώς, παραείχε δυσκολέψει η ζωή. Και κυρίως παραείχε δυναμώσει ο πόθος της επιστροφής. Η νοσταλγία, σαν μια μεταδοτική αρρώστια, είχε απλωθεί κι είχε θεριέψει εκείνο τον καιρό, κόβοντας την ψυχή στα δυο, λύνοντας τα μέλη, ελευθερώνοντας τα λόγια.

«Γυρνάμε. Δεν τα 'μαθες; Την άλλη Τετάρτη. Αχ κι έχω ένα τρέμουλο, βρε αδελφέ, κι ένα φόβο. Μια δειλία. Λες να 'ναι απ' τη χαρά;» έλεγε η γιαγιά μου σε γνωστούς και φίλους.

«Ζήτω! Φεύγουμε», φώναζαν τ' αδελφια μου, η Μαργαρίτα και ο Σταύρος, μικρότερα μου, επτά κι οχτώ χρόνων, ελπίζοντας πως θ' αποφύγουν για ένα μεγάλο διάστημα τη φοίτηση στο σχολείο και το σχετικό διάβασμα. «Ζήτω! Φύγαμε», και κοκκινίζουν από τη χαρά τους για το ταξίδι, που το φαντάζονταν περιπετειώδες και γεμάτο εκπλήξεις. Κι εδώ είχαν δίκιο, γιατί και περιπέτειες συναντήσαμε, και προπαντός εκπλήξεις.

Και η πρώτη εκπλήξη ήρθε με τα δυο αδελφάκια μου. Που έπαθαν όταν, μετά από ένα ταξίδι που βάστηξε οχτώ περίπου μέρες (τρένο στην αρχή για Μόσχα, κι άλλο για Οδησό, και τέλος πλοίο), φτάσαμε στο λιμάνι του Πειραιά. Μεσημέριαζε, κι είχε μια βρώμα και μια κίνηση μέχρι εκεί που έφτανε το μάτι σου, και παντού φωνές, γρήγορες και απαιτητικές, καμιά φορά και θυμωμένες, βλαστήμιες και σπρωξίματα και κτίρια πελώρια να σου κάθονται

στην καρδιά, κολλημένα το ένα στ' άλλο, και δε φύσαγε καν να καθαρίσει η ατμόσφαιρα, κι όλα τα πρόσωπα άγνωστα, κι η κούρασή μας μεγάλη, και ο Σταύρος και η Μαργαρίτα μας αρνήθηκαν να κατεβούν. Έκλαιγαν και παρηγοριά δεν έβρισκαν, και δεν έπαιρναν από παρακάλια ούτε από αγριάδες, παρά φώναζαν «Πάμε πίσω, μαμά» και «Μαμά, πάμε σπίτι μας», κι όλο «Γασιέντ» και «Γασιέντ» έλεγαν και δεν ξεκινούσαν, καθυστερήσαμε, και μια η γιαγιά να τα καλοπιάνει, μια να κρέμονται στη φούστα μου, μια ο πατέρας να τα αγκαλιάζει και να τους δίνει υποσχέσεις, ήρθαν κι ένας δυο νέοι άντρες από το πλήρωμα για ενίσχυση και «Τώρα το καράβι φεύγει για την Αμερική. Μήπως θέλεις να 'ρθεις; Ε, νεαρέ;» είπαν στον Σταυράκη μας. «Αλλά θα δουλέψεις. Ματσακόνι. Να ξέρεις...» μα η μητέρα τους έγενεψε να φύγουν, είχαν φοβηθεί τα παιδιά κι άλλος καημός δε χρειαζόταν, ωστόσο έκλαψαν αριετά ακόμα, έκλαψαν, μέχρι που αρχίσαμε να ξεφορτώνουμε τα πράγματά μας. Ό,τι τελοσπάντων μπορέσαμε να πάρουμε μαζί μας από ένα καλοστημένο παλαιότερα νοικοκυριό.

[1997]

ΙΩΑΝΝΑ ΚΑΡΥΣΤΙΑΝΗ

Νύφες

Το παρακάτω κείμενο είναι η αρχή του σεναρίου που έγραψε η γνωστή συγγραφέας για την ταινία του Παντελή Βούλγαρη Νύφες. Βρισκόμαστε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στη Σαμοθράκη. Η ηρωίδα, η Νίκη υποδέχεται την αδελφή της Ελένη που γυρίζει από την Αμερική όπου πήγε να πατρυντεί έναν έλληνα μετανάστη αλλά δεν άντεξε και επέστρεψε άπρακτη.

1. Σαμοθράκη, λόφος με θέα στο λιμάνι-απόγευμα

Μια νέα γυναίκα στα μαύρα, λεπτή 25χρονη με αυστηρή ομορφιά, η Νίκη, τρέχει σαν γοργόπτερο πουλί στην κατηφόρα του λόφου και ο αέρας τής σηκώνει το φουστάνι.

Το ποστάλι «Παναγίτσα» πλησιάζει στο λιμάνι.

2. Λιμάνι, Σαμοθράκη-απόγευμα

Η Νίκη κατηφορίζει στην προκυμαία προς το ποστάλι. Αποφεύγει τα βλέμματα των άλλων.

Η «Παναγίτσα» αγκυροβολεί και δένει. Όλες οι διαδικασίες γίνονται μά-νι-μάνι. Η συνηθισμένη κίνηση: δυο κάρρα, νησιώτες, επιβάτες, ναυτικοί.

Η Νίκη κοιτάζει ανυπόμονα προς το καΐκι και αναμένοντας παίζει με το βαφτιστικό ΣΚΟΥΛΑΡΙΚΑΚΙ της. Έχουν κατέβει όλοι οι επιβάτες, εκτός από την Ελένη, 28 χρόνων, κι εκείνη στα μαύρα.

ΝΙΚΗ

(φωνάζει)

Άντε, Ελένη. Κατέβα.

Η Ελένη παίρνει ένα μπαουλάκι και επιτέλους κατεβαίνει. Η Νίκη κοιτάζει την Ελένη ερωτηματικά από την κορφή ως τα νύχια. Είναι χλωμή κι αδύνατη.

ΝΙΚΗ

Θεέ μου... Τι συνέβη αδελφούλα μου;

Μα τι σου έκανε αυτός ο άνθρωπος;

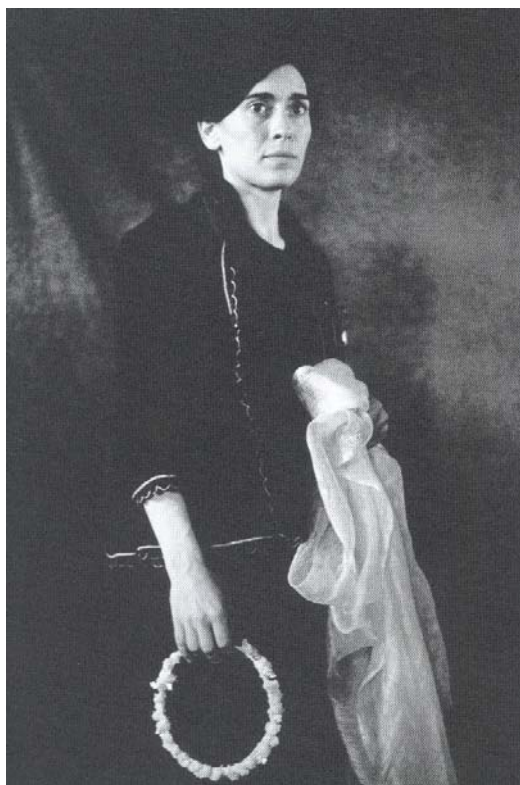
Αγκαλιάζονται. Η Ελένη κλαίει με πνιχτά αναφιλητά.

3. Αυλή σπιτιού Νίκης, Σαμοθράκη-απόγευμα

Μικρό φτωχικό σπίτι σε ύψωμα. Στη χωμάτινη αυλή κάπου είκοσι ασπρισμένοι ντενεκέδες με γαριφαλιές. Καθισμένοι στο χαμηλό πεζουλάκι δεκαπέντε συγγενείς.

Η Νίκη τους κερνάει καφέ και νερό και μετά πάει και κάθεται κοντά στις τρεις αδελφές της, την Ελένη και τις δύο μικρότερες, κάτω από τα 20, όλες μαυροφορεμένες. Το πρόσωπο της Ελένης στραμμένο αλλού.

Ένας πενηντάρης θείος με σκασμένο δέρμα βγάζει από την τσέπη του το μαντίλι του. Το σιδερώνει με τα χέρια πάνω στο γόνατό του.

ΘΕΙΟΣ

Μα να ξεγλιστρήσει μέσα από τα χέρια μας; Να πάει χαμένος κοτζάμ ράφτης; Κοτζάμ Σικάγο;

NONA ΝΙΚΗΣ

Κοτζάμ Αμερική;

ΘΕΙΟΣ

Κορόιδο.

ΕΛΕΝΗ

Δεν άντεξα θείε...

NONA ΝΙΚΗΣ

Ο Θεός γέμισε το σόι μας κόρες. Σαν ακριδες. Κι ούτε προίκες, ούτε γαμπροί. Ας όψεται ο πόλεμος. Στο ράφι θα ξεμείνουν τα πουλάκια μας.

ΘΕΙΟΣ

Οχτώ ξαδέρφες τις παντρειάς. Να του στείλουμε λοιπόν μιαν άλλη αυτουνού του Πρόδρομου. Σωπαίνει για λίγο

ΘΕΙΟΣ

(αποφασιστικά)

Αυτή τη φορά απ' τη δικιά μου οικογένεια. Η Αλεξάνδρα μου είναι έτοιμη να πάει και στην άκρη του κόσμου.
(στην κόρη του)

Αλεξάνδρα... Πες το και μόνη σου.

Η Αλεξάνδρα, καθισμένη ανάμεσα στις ξαδέρφες της, σιύβει το κεφάλι.

ΘΕΙΟΣ

Πάτησε και τα 27.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ

(ντροπαλή)

Τα 29.

ΘΕΙΟΣ

Σιωπή. Τα 27 θα λέμε.

ΜΑΝΑ ΝΙΚΗΣ

Εγώ αδερφέ, έχω τέσσερις ανύπαντρες και είμαι χήρα. Θέλω άλλη μια ευκαιρία. Η νονά της Νίκης ξέρει ότι χρειάζομαι περισσότερη βοήθεια.

ΝΟΝΑ ΝΙΚΗΣ

(απαλά)

Η σειρά σου Νίκη. Ο Πρόδρομος είναι τίμιος άνθρωπος. Και τώρα ξέρεις πιο πολλά αγγλικά. Θα σου μάθω κι άλλα.

ΘΕΙΟΣ

(απογοητευμένος)

Εμάς τι μας φωνάζατε τότε, αν το 'χετε κιόλας αποφασίσει;

Κάνει νόημα στις κόρες του να σηκωθούν.

ΘΕΙΟΣ

Είναι αδικία. Και ο Θεός αυτά τα βλέπει.

Η Νίκη και η Αλεξάνδρα ανταλλάσσουν ματιές. Ο θείος και οι δύο κοπέλες φεύγουν. Βαριά ατμόσφαιρα.

Η μάνα της Νίκης κοιτάζει την κόρη της με ντροπή.

ΝΟΝΑ ΝΙΚΗΣ

(στη Νίκη)

Αυτή τη φορά δε θα γίνουν λάθη.

Η Νίκη μένει αμίλητη μα τα μάτια της λένε πολλά.

6. Νεκροταφείο, Σαμοθράκη-ημέρα

Αμπέλια στις γύρω πλαγιές. Λαμπρή λιακάδα. Στην κορφή ενός λόφου το νεκροταφείο του χωριού. Η Ελένη και η Νίκη μπροστά σ' έναν ταπεινό τάφο που γράφει: ΕΝΘΑΔΕ ΚΕΙΤΑΙ ΜΕΝΕΛΛΑΟΣ ΔΟΥΚΑΣ, 53 ΕΤΩΝ.

Η Ελένη ανάβει το καντήλι, η Νίκη ασπρίζει.

ΕΛΕΝΗ

Όταν έφτασα...

ΝΙΚΗ

Είχε χιονοθύελλα.

ΕΛΕΝΗ

Ναι.

ΝΙΚΗ

Το χιόνι ήταν ένα μέτρο.

ΕΛΕΝΗ

Έκλαιγα για δεκαπέντε μερόνυχτα. Δε με σήκωσε το Σικάγο.

ΝΙΚΗ

Και λες να σηλώσει εμένα;

ΕΛΕΝΗ

Είσαι αλλιώς εσύ. Δεν κλαις. Ποτέ δεν έχεις κλάψει. Και μιλάς την ξένη γλώσσα.

Η Ελένη πίνει το θυμιατό και θυμιάζει πάνω από τον τάφο.

ΕΛΕΝΗ

Σου ορκίζομαι στα κόκαλα του πατέρα Νίκη. Ο Πρόδρομος είναι μαλακός άνθρωπος. Με τ' αδέρφια του μου πληρώσανε το εισιτήριο της επιστροφής και ούτε να με δείρει, ούτε να με βλαστημήσει.

ΝΙΚΗ

Δεύτερη γυναίκα από το ίδιο σπίτι σε τέσσερις μήνες... Τι θα σιέφτηκε;

ΕΛΕΝΗ

Συμφώνησε αμέσως. Αφού κι εγώ απόρησα.

ΝΙΚΗ

Ας μην ήμουνα μοδίστρα.

Η Νίκη με το μαύρο μαντήλι της σκουπίζει τον ιδρώτα από το μέτωπό της.

ΕΛΕΝΗ

Αγαπάς εδώ, στο νησί;

ΝΙΚΗ

Έραφα ποτέ καινούργια φούστα για να βγω ραντεβού; Έβαλα γιασεμιά στο στήθος; Περίμενα ποτέ τον ταχυδρόμο; Ο έρωτας, Ελένη, είναι για τους χασομέρηδες. Να μου λείπει.

Σιωπή.

ΝΙΚΗ

Ας ήταν κάποιος άγνωστος. Κάποιος που να περίμενε εμένα πρώτη...

Η Νίκη βγάζει τη φωτογραφία του Πρόδρομου. Σχεδόν 40, με αραιά μαλλιά, μουστάκι, ήρεμο βλέμμα.

ΝΙΚΗ

Ξενιτεύομαι να παντρευτώ με το ίδιο νυφικό και με την ίδια φωτογραφία που πέρυσι βαστούσες εσύ.

[2004]

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Νανουρίσματα	7
Δημοτικά.....	9
Έντεχνα.....	15
Γεώργιος Χορτάσης, «Ερωφίλη».....	23
Βιτσέντζος Κορνάρος, <i>Ερωτόκριτος</i>	24
Σαίξπηρ, <i>Ρωμαίος και Ιουλιέτα</i>	25
<i>Καταλόγια</i>	26
Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου, «Αυτοβιογραφία»	37
Ρέα Γαλανάκη, «Η Μεταμφίεση»	39
<i>Ελένη ή ο κανένας</i>	42
Διδώ Σωτηρίου, <i>Οι επισκέπτες</i>	44
Ανδρέας Λασκαράτος, «Ο κακός μαθητής»	49
«Ο καλός μαθητής»	50
Πέτρος Τατσόπουλος, <i>Οι ανήλικοι</i>	51
Γιώργος Ιωάννου, «Μετρημένα καρύδια».....	53
Κ.Π. Καβάφης, «'Όσο μπορείς»	59
«Τείχη»	59
«CHE FECE... IL GRAN RIFIUTO».....	60
«Τα παράθυρα»	60
«Απολείπειν ο Θεός Αντώνιον».....	60
Αθανάσιος Χριστόπουλος, «Γώρα».....	61
Κώστας Καρυωτάκης, «Ανδρείκελα».....	62
Γιώργος Σεφέρης, «Άρνηση».....	63
«Τρία Χαϊκού».....	63
Ανδρέας Εμπειρίκος, «Τριαντάφυλλα στο παράθυρο»	64
Οδυσσέας Ελύτης, «Στα χτήματα βαδίσαμε όλη μέρα»	64
Μανόλης Αναγνωστάκης, «Στο παιδί μου»	65
Πηνελόπη Δέλτα, «Πρώτες ενθυμήσεις»	69
<i>Τρελαντώνης</i>	71
Γρηγόρης Ξενόπουλος, <i>Στέλλα Βιολάντη</i>	74
Ζωρζ Σαρρή, <i>Τα Χέγια</i>	78
Νίκος Εγγονόπουλος, «Μπολιβάρ, ένα ελληνικό ποίημα»	83
«Ελεωνόρα».....	85
Δημοτικό τραγούδι, «Μονομαχία ηρώων».....	86
Οδυσσέας Ελύτης, «Άσμα ηρωικό και πένθιμο για τον χαμένο ανθυπολοχαγό της Αλβανίας, Στ'».....	86
Γιώργος Λίκος, «Ο Ιππότης».....	88

Διονύσης Σαββόπουλος, «Ωδή στον Γεώργιο Καραϊσκάκη» 88

Νίκος Καββαδίας, «Kuro Siwo»	93
«Mal du départ».....	94
Αλέξανδρος Μπάρας, «Oceania»	95
Κώστας Ουράνης, «Ταορμίνα»	96
Κ.Π. Καβάφης, «Η Πόλις».....	97
«Ιθάκη»	97
Δημήτρης Χατζής, «Η τελευταία αρκούδα του Πίνδου»	101
Γιώργος Σεφέρης, «Ο γυρισμός του ξενιτεμένου».....	111
Θανάσης Βαλτινός, <i>Στοιχεία από τη δεκαετία του '60</i>	113
Ελένη Σαραντίτη, <i>Κάποτε ο κωνηγός</i>	115
Ιωάννα Καρυστιάνη, <i>Νύφες</i>	119

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Βενετία Αποστολίδου, φιλόλογος, Επίκουρη Καθηγήτρια Α.Π.Θ.
Χρήστος Δανιήλ, Δρ. Νεοελληνικής Φιλολογίας, Σ.Ε.Π. στο Ελληνικό Ανοικτό
Πανεπιστήμιο
Νικολίνα Κουντουρά, Φιλόλογος, Δρ. Παιδαγωγικής
Γρηγόρης Πασχαλίδης, Κοινωνιολόγος, Αναπληρωτής Καθηγητής, Α.Π.Θ.
Ελένη Χοντολίδου, φιλόλογος-παιδαγωγός, Επίκουρη Καθηγήτρια, Α.Π.Θ.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΡΥΦΗ
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΠΑΙΔΩΝ 2005-2007
ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ ΜΕΤΡΟ 1.1 ΕΝΕΡΓΕΙΑ 1.1.1
ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΘΗΝΩΝ/ΕΛΚΕ
ΥΠΕΥΘΥΝΕΣ ΕΡΓΟΥ: ANNA ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ-ΘΑΛΕΙΑ ΔΡΑΓΩΝΑ

Η ΠΡΑΞΗ ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΕΙΤΑΙ ΚΑΤΑ 75% ΑΠΟ ΤΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ ΚΑΙ ΚΑΤΑ 25% ΑΠΟ
ΕΘΝΙΚΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ